

"Aki a múltba néz, a jövőbe lát."

/Petőfi, 1849./

ISASZEGI
ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK

1. szám

Isaszeg, 1973.

"Aki a múltba néz, a jövőbe lát."

/Petőfi, 1849./

I S A S Z E G I

ADATTÁRI KÖZLEMÉNYEK

1. szám

Isaszeg, 1973.

Az isaszegi falumuzeum helytörténeti adattára

Szerkesztette: Dr. Kovássy Zoltán és Szathmáry Zoltán

Kézirat gyanánt!

Megjelent 500 példányban
a LENGYEL KULTURA támogatásával,
az isaszegi falumuzeum Baráti Köre gondozásában.

T A R T A L O M

Dr. Ikvai Nándor:	Berezető.
Langie - Sárossy:	Lengyel légió dala.
Włodzimierz Mus:	Lengyelek az isaszegi csatában.
Dr. Kovássy Zoltán:	Kmoty hadosztály az isaszegi csatában.
Szathmáry Zoltán:	Gondolatok az isaszegi Adattári Közlemények megindulásához.
	HIREK, KÖZLEMÉNYEK.

"Nemzetek, melyeknek jövőjük van, megbecsülik múltjukat"

/Kossuth/

Ezek a gondolatok vezérlik a kis lelkes munkaközösség, az isaszegi Falumuzeum Adattárának munkásait, hogy hangyaszigoralommal összegyűjtsenek minden morzsát, ami a falu, de egyben a magyar történelem része.

Törekvésük dicsérendő és támogatásra méltó. Nem nemzeti történetet akarnak írni, hanem a nagy történetnek sokszor oly fontos apró momentumait kívánják felszínre hozni. Munkájuk középpontjában a 48-as szabadságharc és eseményei állanak.

Kiemelten kívánnak foglalkozni ezen belül - mint ez az első kötet is mutatja - a lengyel-magyar kapcsolatok történetével. De munkájuk része a falutörténet minden momentuma, amely elvezet bennünket máig, a szocialista falukép kialakulásáig.

Azzal a tudattal bocsátjuk utjára a Falumuzeum társadalmi összefogással szerkesztett - itt-ott még inkább a lelkesedés, mint a magas szakmai mérce szempontjai vezérelte - Adattári Közleményeket, hogy kötet-kötet mellé sorakozva, értékes és színes momentumokkal gazdagodik népünk történelme.

Dr. Ikvai Nándor
a Pest megyei muzeumok igaz-
gatója

Langie Antal:

LENGYEL LÉGIÓ DALA

Talpra nép, a Táttra megett!
Védni a magyart siessünk;
Menjünk a közellenségre,
Együtt vijjunk, együtt essünk!
Ha mi vállat vállhoz vetünk,
Ketten együtt nem veszhetünk.
A magyarnak hire régi,
Fénylik a történet lapján;
A lengyelt is látta vívni,
Már a német néhanapján...
Ha mi vállat vállhoz vetünk,
Ketten együtt nem veszhetünk.
Nagy az ellen számra nézve,
De nagyobb a lélek köztünk;
Nem kérjük mi; hányan vagyunk?
Megszámláljuk majd ha győztünk.
Ha mi vállat vállhoz vetünk,
Ketten együtt nem veszhetünk.
Trónján reszketend a zsarnok,
Ha mi a magyarral tartunk;
Lehullnak a szolgálcok,
S megjön a mit rég óhajtunk.
Ha mi vállat vállhoz vetünk,
Ketten együtt nem veszhetünk.
Fel hát nép, a Táttra megett!
A fehér sas már felszálla;
Egy a lengyel a magyarral,
A világ őt hadd csudálja !...
Együtt kell nekünk küzdenünk,
Szabaddá csak így lehetünk.

Lengyelből fordította: Sárossy Gyula

Jegyzet:

Megjelent: Káldor Imre /szerk./: Az arany furulya. A forradalom költészete, az 1848-1849-iki szabadságharc idejéből. Budapest, 1897. Franklin Társulat. Magyar Irodalmi Intézet és könyvnyomda. Második kiadás. 195 oldal.
Másolta: Szathmáry Zoltán.

Włodzimierz Mus

Lengyelek az isaszegi csatában

Az 1848-as szabadságharc idején Magyarországon harcoló lengyel légión a demokratikus baloldal hozta létre. Tagjai elsősorban nemesi származású fiatal értelmiségiek, egyetemi hallgatók voltak, s kisebb arányban szerepeltek tagjai között az iparosok és polgárok is. A Lengyel Demokrata Társaság néven ismert forradalmi demokratikus emigrációs csoport eszmei hatása alatt állt. A forradalmi demokratikus eszmék alkották uralkodó ideológiájukat, s ezen a téren közel álltak a magyar radikálisokhoz. Ez utóbbiak éppen az ideológiai rokonság miatt támogatták a lengyeleket, segítséget nyújtottak a lengyel katonai alakulatok szervezésében és több alkalommal is tanúságot tettek barátságuk és szolidaritásuk mellett.

A lengyel demokrata azt remélték, hogy a magyar forradalom lehetőséget nyújt egy nagyszabású felkelés feltételeinek megteremtéséhez Lengyelországban. Abban reménykedtek, hogy a győztes magyar forradalom támogatni fogja őket. A Magyarországon megalakult Lengyel Légión jelentette volna azt az erőt, amelyre a jövőbeni lengyel felkelés támaszkodhatott volna. Számukra a Magyarország szabadságáért vívott harc jelentette az

első lépést a Lengyelország szabadságáért vívott küzdelemben, s éppen ezért fenntartás nélkül támogatták a magyar forradalmat, bár látták gyengéit, elsősorban a nemzetiségi kérdésben.

A lengyel légió, amelynek létrehozását a magyar liberálisok csak hosszas huzavona után tették lehetővé, a lengyel demokraták koncepcióját tükrözte. Tagjai nyíltan hirdették republikánus hazafiságukat és minden lehetséges alkalommal tüntetően hangoztatták eszméiket. A harcok közben még az is előfordult, hogy visszautasították a kitüntetések, mivel azok elfogadását nem tartották igazi republikánushoz méltónak. Mások a visszautasítást nemzeti önérzetükkel magyarázták, mondván, hogy "a lengyeleknek nincs kitüntetésre szükségük ahhoz, hogy jó katonák legyenek." A Lengyel Demokrata Társaság vezetői terjesztették és erősítették a republikánus eszméket a katonák között különböző kiadványaik és kézikönyveik segítségével, amelyekben nem egyszer az akkoriban egészen új szocialista eszmék nyomait is megtalálhatjuk. A kérdések és feleletek formájában megírt népszerű kis brossura, a "Republikánus katekizmus" például így válaszol arra a kérdésre, mi a haza: "A szabad emberek tartózkodási helye a határoktól függetlenül. A rabszolgának nincs hazája". Másutt a katonákról értekezve leszögezi, hogy

a hazáját védelmező katona becsületének megfelelően cselekszik, s megérdemli a babért, ha viszont idegen országot támad meg, akasztófárávaló gazember, mivel "a király iránti hűség önmagunk baromhoz illő megalázása". Ez a rendkívül radikális republikanizmus joggal keltett aggodalmat a reakciós magyar politikusokban és a királysághoz ragaszkodó tisztekben. Ezek a körök meglehetősen nagyfenntartással viseltettek a lengyelek iránt. Legfőbb képviselőjük a hadseregben Görgey volt.

A lengyel légió katonáira azonban nemcsak a republikanizmus volt jellemző. Azok a művelt fiatalok, akik büszkék voltak arra, hogy érdek nélkül harcolnak a szabadságért, rendszerint igen sokra tartották önmagukat. Többnyire tisztí rang elérésére törekedtek. Szerény katonai ismereteik és a fegyelem iránti igen csekély érzékük ellentétben állt ezzel a törekvésükkel. Éppen ezért a légióban nem volt ritka a frakciózás, a tisztek bírálata és a különböző konfliktusok kiéleződése, amelyeket nagy hozzáértéssel kellett felszámolni. A korabeli jobbágyhadseregekben általánosan alkalmazott botozás itt nem vált be. A legfőbb nevelő erő az erkölcsi nyomás, a becsületre, személyes és nemzeti méltóságra való hivatkozás volt. A rendtartás a fogházat írta elő büntetésként, rendkívül súlyos esetekben pedig a hadbírásgot vagy a légióból való kizárást.

A lengyel légió katonái a harcban utolérhetetlenek voltak, ahogyan igazi forradalmi katonákhoz illik. Parancsnokaik kiváló tisztek voltak, akik a napoleoni háború vagy az 1831-es felkelés után külföldre menekültek, s a francia katonai akadémiákon tanultak. Többnyire a demokrata párt tagjai voltak. A harcban a lengyel katonák általános elismerést vívtak ki maguknak magyar feletteseik és bajtársaik körében.

A lengyel légió szervezése 1848. novemberében indult meg. Az eredeti elképzelést, hogy egy nagy hadtestet alakítsanak, elvetették, mivel attól tartottak, hogy ez okot adhat Miklós cárnak az intervencióra. Megalakult tehát az első zászlóalj 300 katonával, Wysocki parancsnoksága alatt, s november végén Arad alá vonult, ahol kitünt a harcokban. December folyamán egy egész sor kisebb-nagyobb osztag alakul. Többségük a felvidéki harcokban vett részt és szerzett dicsőséget.

A sok önálló osztag igen sok zavart okozott. Az egyes csoportok parancsnokai civódtak, elcsábították egymás embereit, visszaéléseket követtek el, ami arra kényszerítette a kormányt, hogy a szervezők számát jelentősen korlátozza. Némelyikükről kiderült, hogy nem képes ellátni a vállalt feladatot, s ahogyan Leininger megjegyezte, jobban tetszett neki a magyar zsold, mint a harc. Wysocki játszotta a legnagyobb szerepet a lengyel egységek önállóságának korlátozásában. Arra tö-

rekedett, hogy a lengyel alakulatokat saját parancsnoksága alatt egy nagyobb alakulatba tömörítse. Erre meg is kapta Kossuth jóváhagyását, az Erdélyben állomásozó egységek kivételével. Ennek eredményeképpen Rembowski alakulatának három gyalogos százada már márciusban csatlakozott Wysocki zászlóaljához, más egységeket pedig újjászerveztek. Így többek között Idzikowski őrnagy alakulata is elhagyta március végén Klapka I. hadosztályát. Maga az őrnagy később Nánásnál szervezte a gyalogságot.

A tavaszi hadjáratban csak Wysocki légiója vett részt. A légió ebben az időben az öt százados gyalogos zászlóaljból, egy ulánus századból és fél üteg tüzérségből állt. A gyalogosok parancsnoka Ignacy Czernik őrnagy, a lovasságé Poninski őrnagy, a tüzéreké Bentkowski hadnagy volt. Olyan tapasztalt tisztek szolgáltak a légióban, mint Hipolit Zólkowski százados, Andrzej Grotowski, Józef Jagmin, Konstanty Matczynski százados, Franciszek Horodyski százados és mások. Pontos adatok híján a lengyel erőket ebben az időben 650-700 főre becsülhetjük.

A légió Wysocki hadosztályának része, ez pedig Damjanich tábornok III. hadtestéhez tartozik. A gyalogság és a tüzérség Kiss Pál alezredes dandárjához tartozott. Az ulánus század viszont Nagy Sándor ezredes hadosztályának része s így Kaszony ezredes lovasdandárjához tartozik.¹

Damjanich tábornok III. hadtestének soraiban a légió ott harcolt a szolnoki, hatvani és tápióbicskei ütközetekben és mindenütt kitűnt hősiességével. Harci utjának következő állomása Isaszeg volt.

Ha részletesebben akarjuk ismertetni a lengyelek részvételét ebben a csatában, a lengyel forrásmunkákhoz, elsősorban az emlékiratokhoz kell folyamodnunk. Ez viszont félrevezető, pontatlan és gyakran kiigazítást igénylő anyag. Ugy vélem azonban, hogy a magyar olvasó számára, aki ezeket az eseményeket az irodalomból és a történelemből ismeri, érdekes lehet, hogyan számolnak be a csatáról annak külföldi résztvevői.

Mint tudjuk, az isaszegi csata Klapka tábornok I. hadtestének támadásával kezdődött, amely, miután kitört a Királyerdőből, szembe találta magát az ellenség tulerejével. Az ellenség nyomására a hadtest jobb szárnya kezdett viasszaszorulni. Damjanich, aki Klapkához hasonlóan Görgey hadseregének első hadműveleti csoportjához tartozott, közben Kókáról Gödöllő felé menetelt. Kiérve az erdőből az egység felfejlődött, s Damjanich, Kiss dandárját, Klapka visszavonuló hadtestének megsegítésére küldte.

A Királyerdőn átvonulva Damjanich, hogy elterelje az ellenség figyelmét tervezett támadási irányáról és gyorsabban tudja mozgatni hadtestét, kiválaszt egy hadoszlopot - a lengyel légiót, a 3. zászlóaljat, egy lovasszázadot és egy fél tüzérüteget, - s ezt az

erőt az erdei út elágazásánál jobbra küldi. A hadtest fő erői az erdei úton balra vonultak.

Milkowski² állítása szerint a jobboldali hadoszlop, amelynél Damjanich és vezérkara valamint Wysocki is tartózkodott, elérte az erdőszélet és megállt a dombokon. Jobbra, a völgyben gyér fákkal benőtt legelő, valamivel távolabb szemben pedig egy szőlővel borított domb volt. A légiónak állomáshelyéről jó kilátása nyílt az ellenség erőire és a bal szárnyon folyó csatára. Damjanich, arra számítva, hogy jobb szárnyát biztosítja Gáspár erős hadteste, elhatározza, hogy megtámadja a Rákos patak tulsó partján fekvő dombokat, jobbról megkerüli Isaszeget és így tehermentesíti Klapkát s vele együttműködve szétveri Jellasióh erőit. A tervnek megfelelően a III. hadtest alakulatai megkezdik a levonulást a völgybe. Elsőként Knézich balszárnynon lévő hadosztálya ereszkedett le, s tüzérségi csatát kezdett az ellenséggel. Megkezdte a levonulást a dombokról Wysocki eddig tartalékban lévő hadosztálya /leiningen dandárja/ is. Ekkor következett be az, amire Damjanich nem számított. Gödöllő felől, a szőlőhegyek mögül előbukkant Schlick. A manőver bekerítéssel és megsemmisítéssel fenyegette az előretolt magyar hadtesteket.

Eközben a magyarok felismerhetetlen alakulatokat láttak közeledni Gödöllő felől. Damjanich, még mindig abban a meggyőződésben, hogy ezek Gáspár katonái, előreküldött egy lovasszakaszt, nem is annyira felde-

rités céljából, hanem inkább azért, hogy tájékoztassa az érkezőket a megfelelő vonulási irányról. A lovasszakasszal ment Damjanich egyik törzstisztje, a lengyel Grochowalski százados is, majd sietve visszatér a szétszórt huszárok előtt s jelenti, hogy az ellenség közeledik. Damjanich környezetében zűrzavar támadt, ő maga pedig állítólag elsápadt és ezt mondta: "Most aztán nem tudom, mit tegyünk". Én tudom - mondta Wysocki és parancsot adott a lengyel légió-
nak: "Hátra arc! Az erdőbe csatárláncban! Utolsó emberig védeni az erdőt". Állítólag hasonló parancsot adott egy másik zászlóaljnak is.³

Joachim Szye elbeszélése szerint ebben a kritikus helyzetben Damjanich így szólt a lengyelekhez: "Lengyelek! Rátok bízom, hogy tartsátok a csatateret. Fel kell tartóztatnotok az ellenséget Görgey megérkeztéig!" Az események két vitathatatlan szemtanúja, eltérő változatban ugyan, de a légió dicsőségét öregbitve így számol tehát be a csatáról.

Wysocki a rá jellemző szerénységgel azt írja, hogy alig ért hadosztálya a völgybe, amikor a dombon megjelent az csztrák tüzérség és oldaltűzet nyitott zászlóaljára. Damjanich parancsot adott, hogy huzódjanak vissza az erdő szélére. Wysocki teljesítette a parancsot, s saját zászlóaljával, valamint egy másik zászlóaljjal együtt, amelyet Hoszowski százados szárnyse-

gédje vezetett oda, az utolsó pillanatban bevette magát az erdőszélre, s szuronypárbajban a nyílt mezőre üzte az ellenséget /Wysocki, Emlékiratok, Varsó 1888, 43. old./.

A csata elkeseredett volt. A csatárláncban szét-huzódott védők tüzet nyitottak a nyílt mező felől támadó császáriakra. A lengyelek a jobbszárny szélén voltak, s állandó bekerítés fenyegette őket.⁴ A küzdelem több, mint 2 ezer lépés hosszú vonalon dult. Az osztrákok sűrű támadásai az erdő mélyére szorították a védőket. Ekkor oszlopba fejlődve Hurrá! kiáltással el-lentámadásba lendültek s a németeket megint viasszaszo-ritották az erdőszélre. A gránát- és szuronycsaták sok áldozatot követeltek. Az ellenfelek alig néhány lépés távolságból tüzeltek egymásra. A két ellenfél szemtől szemben állt egymással, egymás mellének szegezték a katonák a szuronyt, s puskatussal csináltak helyet maguknak a tolongásban. Az erkölcsileg gyengébbnek szükségszerűen meg kellett törnie. A lengyelek és a magyarok rendszerint győztek a kézitusában.

Miután háromszor is visszavetették az osztrákokat, Schlick személyesen jött elkedvetlenedett katonáihoz. Ujabb támadást indít három galíciai zászlóaljjal. Beszédet tart a katonáknak, kitartásra és hősiességre buzdítja őket, majd lengyelül adja ki a parancsot: "előre"! Rövid tüzérségi támogatás után a

a három zászlóalj el is indult. Már 300 lépést tettek meg előre, s úgy tűnt, hogy közel vannak a célhoz, támadásuk megtört a védők tüzetől, hiába "kiáltoztak hurrát", amint a csata egyik résztvevője és szemtanuja, Kociczka osztrák tiszt írja. Leszögezi, hogy az ellenfél gyilkos tüzzel fogadta az osztrák támadásokat, megtörve ezzel a katonák bátorságát. A védők erőit 10-11 zászlóaljra becsülte, közöttük néhány lengyel századra is. Szavai szerint "a jóllakott osztrák katonák minden támadás után borral öblítették le a torukukat". A magyar katonáknak azonban nemhogy boruk, de sajnos még kenyérük sem volt ebben a csatában, amint Milkowski írja.

A többórás csata, az állandóan ismétlődő támadások, az ellenfél tulereje szükségképpen kimerítette fizikailag még a leghősiesebb védőket is. Az osztrák zászlóaljak veszedelmesen mélyre nyomultak az erdőben, s már csak néhány száz lépés választotta el őket a magyar lovasság és tüzérség jobb szárnyától. Ekkor Wysocki egy újabb zászlóaljt vet be. Szóval és saját példájával lelkesíti a kimerült katonákat, s utolsó erejüket összeszedve támadásra vezeti őket. Ezzel sikerül összezavarni és visszavetni a támadókat. Leningen dandárjának a belépése javítja a helyzetet, az ellenség azonban még mindig fölényben van.

A lengyel légió elszántan védelmezte állásait, nem vonult vissza, s megakadályozta, hogy szélesedjék a magyar védelmen ütött rés. Egy időre azonban elszigetelődött, mivel az osztrákok bal oldalon be tudták ékelni magukat a védelem soraiba. A kezdődő szürkület csak nehezítette a helyzetet. A két harcoló fél erdőben szétszórt csatárláncai összekeveredtek. Nem lehetett tudni, ki bajtárs, ki ellenség, ki a győztes és ki a legyőzött. A katonák körében eluralkodik a kétkedés. Körülzárásról kezdenek beszélni és arról, hogy elvesztették az ütközetet. Elhatározzák, hogy az éj leple alatt átverekszik magukat a magyarokhoz.⁵ Amikor az Aulich hadtestéhez tartozó Mihály őrnagy oszlópa erősítést hozva megérkezik, a lengyelek azt hiszik, hogy az ellenség a hátuk mögé került és abba az irányba kezdenek tüzelni. Szerencsére a félreértés hamar tisztázódott. Időközben megérkezik Wysocki is, közli katonáival, hogy az ütközetet megnyerték, s ehhez nagy mértékben hozzájárult az, hogy a lengyel légió és a magyar zászlóaljak olyan elszántan védelmezték az erdőt.

Wysocki a jobb szárnyon irányította a harcot. Az itt folyó elkeseredett küzdelem az 1831-es felkelés egyik csatájára, a Varsó melletti Olszynka Grochowska védelmére emlékeztetett. A védők mindkét esetben kitaratásukkal, hősiességükkel, áldozatkészségükkel és

bátorságukkal tudták csak legyőzni a számbelileg jóval erősebb ellenfelet.

A lengyelek az ütközetben 40 főt, állományuk 7 %-át vesztették el. A sebesültekről nincsenek adataink, ha azonban feltételezzük, hogy szintén ugyanennyien lehettek, a légió veszteségei meglehetősen nagyok voltak.⁶

Sajnos nem tudunk közelebbi adatokkal szolgálni a lengyel lovasság részvételéről. Az ulánus század az Ottinger lovasaival vívott ütközetben vett részt, nem rendelkezünk azonban adatokkal hadműveleteinek felidézéséhez. Még a század parancsnoka, a későbbi olasz tábornok, Wladyslaw Poninski, aki bravuros lovasrohamával szerzett hírnevet a szolnoki csatában, emlékirataiban csak említi, hogy százada részt vett ebben a csatában. Nyilván nem játszott nagyobb szerepet.

Nehézségekbe ütközik az is, hogy meghatározzuk

Bentkowski hadnagy parancsnoksága alatt álló lengyel tüzérüteg szerepét és helyét a csatában. Az előrenyomulás idején - mint említettük - Kiss dandárjából két másik tüzérségi zászlóaljjal együtt a jobb szárnyra irányították. Ha azonban a lengyel légió közelébe került volna, nyilván emlitenék valahol. Mivel sehol sem kerül szóba, feltételezhető, hogy Kiss közelében maradt. Ebben az esetben viszont Kiss dandárjának

soraiban támadt a lengyel üteg is Szentgyörgypusztá felől Isaszeg irányában, s a faluért vívott harcban vett részt. Ezen a vonalon kellett hogy legyen az ágyuk tüzelőállása. Amikor pedig Kiss dandárjával együtt átirányították az I. hadtest balszárnyára, részt vehetett a támadásban, s a völgybe üzve az ellenséget, segítséget nyújthatott a falu megszerzésében. Mindezek azonban csak feltételezések, amelyek alátámasztását magyar forrásmunkákban kellene keresnünk.

A kortársak igen értékesnek találták a lengyelek részvételét az isaszegi csatában. Elismeréssel beszélt róluk Damjanich és Klapka. Amikor pedig Kossuth április 8-án fogadta Gödöllőn a harcba induló katonák disszemléjét, Wysocki hadosztálya előtt levette a kalapját és fedetlen fővel állt mindaddig, amíg a lengyel katonák el nem vonultak. A szemtanúk állítása szerint a többi alakulat előtt csak megemelte a kalapját. A lengyelek úgy érezték, hogy ez a gesztus a magyar forradalom vezérének irántuk tanúsított különleges megbecsülését bizonyítja.

A lengyelek részvétele az isaszegi csatában csak egy kis fejezet a számbelileg szerény lengyel alakulat részvételéből a magyar szabadságharc egyik csatájában. Ma elsősorban azért idézzük fel ezeket a régmúlt küzdelmeket, hogy emlékezzünk népeink forradalmi múltjára, hiszen legszebb forradalmi hagyományaink örökösei vagyunk. A közös célokért vívott közös har-

cok szorosabbra fűzték népeink barátságát, amely túlélte a történelem viharait és elevenen él mind a mai napig. Ennek szép példája Isaszeg és az ismeretlen lengyel katona legendákkal körülvett sirja.

Jegyzetek:

- ¹ A hadsereg szervezetére vonatkozó adatok forrása:
G. Klapka, Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenburgen in den Jahren 1848-49. Leipzig 1831, 305. old.
- ² Zygmunt Milkowski /T.T. Jez/, A bölcsőtől az életen át. Krakkó 1936.
- ³ Az epizódot Milkowski: Emigrációs portrék, Lvov 1904. 129-130. p. alapján közlöm.
- ⁴ Szyc: Lengyel légiók Magyarországon, Poznan 1850. 34. old.
Ez következik Wysocki leírásából is.
- ⁵ Szyc, id. mű, 37. old.
- ⁶ Ugyanott.

x x x

A Szerkesztő megjegyzése:

Włodzimierz Mus lengyel tábornok - a lengyel-magyar barátság önzetlen ápolója és közös történelmünk kutatója - elhatározta, hogy egybegyűjti az 1848-49-es magyar szabadságharcban részt vett lengyel harcosokra vonatkozó adatokat. E tanulmánya, csak egy része munkájának.

Következő számunkban közöljük Linch Hermannak, az 1849-es isaszegi csata szanitéc hadnagyának, a csatában részt vett harcosokról szóló visszaemlékezéseit. Linch Herman, a szabadságharc leverése után Isaszegen telepedett le és 104 éves korában halt meg. Isaszegen még áll siremléke.

Dr. Kovássy Zoltán

Kmety hadosztály az isaszegi csatában

Április 6. a szabadságharc tavaszi hadjáratának egyik legdicsőösebb napja. A császári seregek felett aratott isaszegi győzelem megnyitotta az utat az ország fővárosa felé.

Isaszegen emlékmű örökíti meg Damjanich, Aulich, Klapka, Görgey honvédeinek, és emléktábla Wysocki lengyel légiójának dicsőségét. A csata története közismert. Az elesett hősök sirhantjai is megvannak. Nem homályosíthatja el az isaszegi csata dicsőségét, ha azokról a mozzanatokról is szólunk, melyek kizárták annak lehetőségét, hogy a téli hadjáratban megedzett honvédség, még a cári csapatok bevonulása előtt pontot tegyen az osztrák haderő további működésére.

A 125. évforduló közeledtén most arról az epizódról emlékezem, mely a szabadságharc sorsát is eldönthette volna. Ennek a történetnek kutatásában családi hagyomány vezetett. Dédapám, a 10. honvéd zászlóaljban akkor főhadnagy volt. Tőle maradt fenn, hogy a "zászlóalja a máriabesnyői templom kertjéig nyomult és ott táborozott le az isaszegi csata idején". Ezen epizód rejtélyeire kerestem éveken át a választ, amikor a közelmúltban egészen véletlenül kezembe került a 10 zászlóalj egykori századosának, Thurzó Miklósnak hadosztályparancsnokáról, Kmety György tábornokról írt emlékirata. Ennek ismertetésével egyik előzményeként említem: Hatvan elfoglalásánál Wysocki lengyeleivel

együtt, ismét kitüntette magát a Kmety hadosztály, mely az isaszegi csata idején az ellenség balszárnyát, a Lobkovitz hadtestet kötötte le. Pár kilométerre tőlük, hozzájuk legközelebb, a Wysocki zászlóalj foglalt állást. A VII. hadtest parancsnoka, Gáspár tábornok Hatvanból, április 6-án keltezett parancsában elrendelte: "a Kmety hadosztály képezi az arcvédet, reggel 7 órakor indul és az aszédi országuton addig nyomul, míg Bagra nem ér. Kmety ezredes a parancs értelmében, mint elővéd nyomul előre és menetelt tovább Gödöllő felé. Erről az eseményről Thurzó a következőket írta: "Április 6-ának déli óráiban a Gáspár hadsereg már Bagon és Aszódon volt, a főhadiszállás Aszódra tétetett, míg Kmety Bara utasított szállásra. Az elő^{nyomulás} oly sikeres és gyors volt, a császáriak sem tanusítottak érdemleges ellenállást, hogy tovább lehetett volna folytatni azt, s ez esetben a császári hadsereg a teljes bekerítés sorsára jutott volna. Ekkor kerül mint elszalajtott újabb lehetőség a Kmety hadosztály történetébe.

Gáspár András honvéd tábornok, a VII. hadtest parancsnoka, közeli rokona volt Vasváry Pálnak. Becsületéhez kétség nem fér, de az isaszegi csata idején "cunctator" volt, s a katonai rendszabályokat, a parancsot mereven értelmezte, Kmety akcióját nem támogatta, az egész polgári forradalom kimenetelére is döntő kihatást eredményező siker kivívását szalasztotta el. El kell ismernünk azt is, hogy a csata kezdetén hosszú ideig nem találták Görgeyt, aki ugyanis Kókára ment és csak később érkezett a csataterre.

Thurzó Miklósnek, hagyományunkra magyarázatot adó és annak hitelességét alátámasztó visszaemlékezését idézem, mely szinte óráról-órára, és méterről-méterre megörökítette ezt az érdekes történetet, melyszerint Kmety ezredes azonnal felismerte, hogy öntevékeny, bátor hadművelettel meglepheti az ellenséget, azért nem pihent, hanem a 10. és a 23. s még egy zászlóaljjal, egy üteggel, egy század huszárral előbbre megy; de nem a Gödöllőre vezető országúton, hanem az uttól balra azon hegyláncolaton, mely Isaszeget Bagtól elválasztja. E hegyláncolaton mind addig hatol előre, míg nem azon végpontjára ér, honnan a besnyői kolostort s azon túl elterjedő menedékes síkságot beláthatja. Midőn e helyre ért hallá az Isaszeg közelében csatázó két tábor ágyui dörgését. Kmety "nyargonccal" jelenti sikeres előrehaladásukat és új kedvező helyzetüket Gáspárnak, de a hadtestparancsnok már elérte a kitűzött célt és a továbbiakat feleslegesnek tartotta.

A csatazajt halló Kmety nyugtalan, segédjét újra küldi a tábornokhoz, hasztalan. Egyre erősebben hallatszik a közeli fegyverropogás, Kmety látja is a visszavonuló császáriakat, még egyszer jelentést tesz, de a jelentéssel cselekvéshez is fog.

"A besnyői kolostort a császáriak részéről három zászlóalj, két osztály lovasság s egy üteg tartja elfoglalva. E kolostornak birtokába akar jutni mindenáron Kmety s azért 10. és a 20. zászlóaljakat ostromra rendeli, míg a harmadik nála lévő zászlóaljat fedezetül tartja. Ha e támadás sikerül, úgy a császáriak két tűz közé vannak szorítva s éppen ezért szorgalmazza Kmety oly makacsul az előnyomulást.

Azonbam Gáspár hallgatott. Az ezredes kardjára támaszkodva dőlt egy fának, úgy osztogatta parancsait. Remélte, hogy ágyui hangjára végül megmozdul Gáspár is. A kísérlet így vakmerőség volt, ezt belátta maga az ezredes is, de a stratégia követelése a kolostor birását parancsolá." Tudta, ha Gáspár támogatja, teljes a siker, azért elrendelte a támadást. Ágyuk dörgése között indult a két csapat, de a távolság miatt a gránátok nem közelítették meg a célt. Kmety meghökkent a két zászlóalj sorsán. Ezek már a völgyben realizáltak magukat s a szuronytámadás megtörténik, vagy di-csőség vagy halál az eredménye. Ágyuival nem kísérheti a bércről rohanó csapatát, így ezek csak egyedül magukra hagyatva, bátorságukra és elszántságukra bizattak. Ebben a tragikus helyzetben érkezett meg Gáspár válasza: "hogya ő feladatának megfelelően, aznapra több tennivalója nincs." Kmety a közlés hallatára, "minden remélt segítségtől megfosztva, indulatos kitörés közt ütteti meg a dobokat visszavonulásra." A két zászlóalj félbeszakította rohamát, visszatértek, Kmety Bagra vonult seregével." Másnap Gáspár rendezett terve szerint megtámadta ugyan a kolostort, de már az akkor üres volt, mert a császári seregek Gödöllőtől már jóval túl voltak. Így írja le naplójában az isaszegi csata tombolása idején a szomszédos közelségben megtörtént honvédségi mozzanatok epizódját Thurzó Miklós.

A megkísérelt, majd visszahívott roham, oly hatást váltott ki a résztvevőkből, hogy annak emléke minduntalan fel-elevenedett akkor is, mikor a szabadságharc zászlói már

lehanyatlottak.

Kmety a 10. zászlóaljjal másnap elsőnek vonult be Gödöllőre, de ezzel a dicsőséggel már nem pótolhatta a nagy siker elszalasztott lehetőségét. Azok a honvédek, velük együtt a lengyel légiósok, akik az isaszegi csatatéren vívták meg hősi harcukat, örökre beírták nevüket Magyarország történetébe.

Szatmáry Zoltán

Gondolatok az isaszegi "Adattári Közlemények" megindulásához

Isaszeg területén már a honfoglalás előtt is letelepültek, temetkeztek népek. Jelenleg hét települési helyet tartanak nyilván a községben. Részben feltárássra került két jelentősebb szarmata temető. A község, az árpádházi királyaink alatt királyi birtok. A letelepített honfoglaló magyarokon kívül az idetelepített bessenyők is növelik a lakosok számát. A község területe, természeti adottságai miatt gyakori csatatér. "Buda vaskapuja"-ként említik a történelemben, szabadságharcokban és a királyok belháboruiban egyaránt.

Isaszeg helytörténete és lakosainak gyakran megnyilvánult, országosan is példamutató magatartása egybefonódott a magyar nép történetével. Még a török idők alatt is jelentősek voltak a ma is meglévő de nem használt, tizenhárom irányu, egykori közlekedési közutjai, melyeken jelentős átmenő forgalmat bonyolítottak le. Az itt élő népek különféle kiváltságokkal rendelkeztek. A község határában öt templomos hely állt, melyből négy pusztult el a török alatt. A ma is meglévő öregtemplom is még Árpádház-korabeli eredetű. A község ősi történelmét mutatta be egybegyűjtött anyagával, a kis helységébe szerített Falumuzeum, mely 1967 végén nyílt meg. Mint másutt, Isaszegen is feledésbe merülnek a történelmi események és helyek, gazdag településtörténet. A szájhagyományok gyűjtése és megőrzésének szükségessége, a Falumuzeum keretében a Helytörténeti Adat-

tár bándítását halaszthatatlannak parancsolják.

Már a helytörténeti dokumentációk kezdeti felleltározásánál kitűnt, hogy 1750 db értékes történelmi okmányt kellett átadnunk a Pest megyei Levéltárnak, a levéltári törvény értelmében. Együttérző, érdemes gyűjtő munkatársaink áldozatos segítségével, tovább gyarapszik Adattárunk; úgy helyi, mint a környékre vonatkozó ősi és ujkori anyaggal.

Fel kell említenünk huszonöt év óta muzeumunk és Adattárunk egyik kezdeményező-alapító tagját, Hegedüs László gödöllői munkatársunkat, aki ritka és nagyon gazdag anyaggal gyarapította gyűjteményünket. Különösen fontosnak és szükségesnek tartjuk Isaszeg nagyközség, számos lengyel vonatkozású történelmi emlékeinek gyűjtését.

Az 1848-49-ben a magyar szabadságharcokban a lengyel légióknak az isaszegi csatákban is tanúsított hősi magatartása emlékei gyűjtését és megőrzését a jövő számára fontosnak tartjuk, mely Magyarországon és Lengyelországban is már-már az elfeledés homályába kezd borulni.

A magyar nép szabadságtörekvéseiért vívott harcokban a lengyel nép fiai életük önként feláldozásával vállalt támogatása 125 - év távlata után is nagyon sokáig példamutatás marad a szocialista népek egymásközti viszonyában. A lengyel hősök kiérdemelték emlékük megőrzését és ápolását. Annyit tudunk róluk, hogy a szabadságharcokban /Isaszegen is és szerte a magyar hazában/ a válllvetve együtt harcoló elesett lengyeleket, a magyar honvédekkel együtt hantolták el, mint a közös célért kidőlteket, együttérző

hűségükért. Sohase térhettek vissza szabadságért sóvárgó édes hazájukba.

Adattári kutató munkásságunk egyik jövőbeni első feladataként kötelezően jelentkezik, hogy bizonyíthatóan tudjuk nyilvánosságra hozni, és a jövő számára megőrizni az 1849. április 6. - isaszegi csatában, két részlegben jelentős létszámmal harcolt lengyelek közül hányan vérezték el és hányan sebesültek meg. Az isaszegi Helytörténeti Adattár munkásságával igyekszik a szabad magyar haza kegyeletos adósságát törleszteni a névtelenekké vált lengyel hősök iránt.

Adattári munkásságunk jelentős kutatási feladata az 1849. április 6-iki csata egyik eseménye: ami szerint Harsányi Bálint a császári hadsereg volt huszárőrmestere, a Lenkei huszárok hazahozója, a tulerővel szembeni hősi harc következtében Isaszegen, a csata hevében elvérzett. Jelenlenné vált sirhantjának feltételezett helye, "a két katona sirja álléján", megjelölésre vár.

Megszerkesztettük életrajzát Linch Hermannak, annak az Isaszegen 104 éves korában elhalt isaszegi kereskedőnek, aki Kossuth Lajos hívószavára 19 évesen otthagyta az orvosi egyetemet és beállt önként honvédek. Az isaszegi csatában már szanitéc hadnagyként szolgált.

Nyilvános Adattári szolgálatunk hetenként két alkalommal, hétfő és pénteken, 18-20 óráig működik muzeumunk külön kishelyiségében, az érdeklődők számára. Adatkérő, tudakozó levelekre válaszolunk.

Terveink szerint szétküldjük az ismertetéseket közlő, segítők, barátok és támogatókat kereső Adattári értesítőnk ezen első számát.

A továbbiak során évente egyszer-kétszer /ahogy az előállítás költségeit előtudjuk teremteni/ kéziratként, Adattári közléseinkkel ismét jelentkezünk.

Szocialista hazánk népe történelmének egyik rangos helye Isaszeg. A beindított Adattári szolgálatunk önkéntes munkássága, merjük remélni, hogy országosan is megértésre és követésre is talál. Szívesen fogadunk minden kritikát és tanácsot.

Köszönettel fogadunk minden Isaszeget érintő történelmi kutatót, irodalmi, történeti dokumentumot, valamint a magyarországi lengyel vonatkozások, és az 1848-1849. szabadságharcok isaszegi vonatkozású adatait, hogy azokat megőrizhessük a jövő számára. Ha szükséges az anyagot meg is vásároljuk.

Az Adattár munkáját segítő készségükért előlegezetten is tolmácsoljuk az isaszegi Muzeumbarátok Köre Elnökségének köszönetét.

Cimünk: Falumuzeum

2117 Isaszeg

H I R E K , K Ö Z L E M É N Y E K

Jelen kiadványunk megküldésével felkérjük T. olvasónkat, sziveskedjék közölni /2117 Isaszeg, Falumuzeum Adattára/, hogy a következő közleményünkre igényt tart-e? Előfizetési díjat nem szabunk. Azonban a nyomdai költségekre történő önkéntes összeg hozzánk történő eljuttatását előre is köszönettel nyugtázzuk.

x

Tanulmányaink írói, munkáikért díjazást nem kérnek. Ennek figyelembevételével kérjük mindazokat, akik a Közlemények számára isaszegi vonatkozású tanulmányt készítenek, hasonló szellemben cselekedjenek és sziveskedjenek segítségünkre lenni.

x

Tervünk szerint 1974 márciusában az 1849 április 6-i isaszegi csata 125. évfordulója alkalmából jelentetünk meg újabb számot, amelyben az eddigi feldolgozásokban még nem publikált adatok és hagyományok közlésével jelentkezünk.

x

Az 1973. évi országos Muzeumi és Műemléki Hónap keretében a Falumuzeum, Petőfi életét és munkásságát szemléltető kiállítást mutatott be. - A kiállításon a korabeli munkák mellett, magyar és idegennyelvű Petőfi kiadványok, isaszegi dokumentumok voltak láthatók. Színesítették a bemutatót a helyi általános iskolai Petőfi-tematikájú gyermekrajzai. Mindezekon túl számos foto- és dokumentummal emlékeztünk Petőfi isaszegi utjaira.

x

Ezen a helyen is hálás köszönetünket nyilvánítjuk a Lengyel Népköztársaság budapesti intézetének, a Lengyel Kultúra igazgatósága és munkatársainak Adattárunk értékes és hathatós támogatásáért, valamint azért, hogy lehetővé tették Közleményünk jelen számának megjelentetését.

x

"LENGYELORSZÁG" című havonkénti folyóirat f. évi októberi száma 41. oldalán: K Ö Z Ö S M U L T K U T A T Á S A címmel érdeemes híradásról értesültünk, miszerint a lengyel és magyar Tudományos Akadémiák életre hívták a lengyel-magyar történelmi vegyes Bizottságot, melynek tagjai a két ország tudományos Akadémiáinak és egyetemeinek legkiválóbb szakemberei.

A Bizottság két elnöke jelenleg: Dr. Janina Leskiewiczowa professzor és Dr. Székely György az Eötvös tudományegyetem bölcsész karának dékánja. Titkárok: Dr. Maciej Kozminski és Szokolay Katalin. A Bizottság megalakításának kezdeményezői a két ország történészei. "Ez az együttműködés különös jelentőségű országaink esetében." Öszinte örömmel üdvözljük ezen régen óhajtott kezdeményezést és lépéseket tettünk a Bizottság felé kapcsolatunk felvételére.

K é r e l e m

Styka - Vágó - Spányi festőművészek közösen megalkották az 1848-1849 - szabadságharcok eseményeiből "BEM - PETŐFI" körképet. A monumentális mű 1897-ben Lembergben, 1898-ban Pesten is ki volt állítva. Az óriási vászon mérete 15 mtr. magas és 120 méter hosszú értesülésünk szerint. Sokan érdeklődnek a történelmi műalkotás sorsa és hollétéről. Ezuton felkérünk mindenkit, ha tudnak valami felvilágosítással szolgálni ezen rendkívüli értékes műalkotás sorsáról és hollétéről, sziveskedjenek közlést küldeni címünkre.

Styka Jan: neves lengyel történelmi festő, több magyar vonatkozású történelmi alkotása ismert 1858-1925.

Vágó Pál: történelmi festő 1854-1928.

Spányi Béla: festő, több alkotása a Szépművészeti Múzeumban 1852-1914.